

TİMURLULAR DÖNEMİNDE SEMERKANT KUŞATMALARI

Muhammed Emin KOÇAK¹

Öz

Emîr Timur, 1370 tarihinde Çağatay Hanlığı topraklarında iktidara gelerek Maverâünnehir'in merkezi olan Semerkant'ta tahta oturmuştur. Semerkant'ın sahip olduğu stratejik konum ve siyasî anlam, şehrin tarihsel süreçte pek çok kez kuşatılmasına neden olmuştur. Eski Çağlardan itibaren müstahkem bir yapıda olan Semerkant, Timurlular döneminde (1370-1507) ele geçirilmesi güç korunaklı şehirler arasındaydı. Fakat eğitimli ordu, kuşatmaya uygun ağır silahlar ve planlı bir muhasara organizasyonu ile şehre karşı girişilen kuşatmalar, başarıya ulaşmıştır. Timurlular dönemindeki Semerkant muhasaraları, rakiplerin savunma ve saldırı organizasyonu, silah teknolojisi, taktik ve stratejik adımlar noktasında önemli bilgiler içermektedir. Semerkant savunmasında orduların dışında, sivil halkın ve şehrin önde gelenlerinin de mühim görevler üstelendikleri görülmüştür. Şehrin müdafaasında ise ok ve yayın etkin bir şekilde kullanıldığı anlaşılmıştır. Kuşatanlar ise daha çok mancınık gibi ağır silahlar ile şehre saldırmış, merdiven kullanarak şehrin surlarına ulaşmaya çalışmışlardır. Kuşatanların bir diğer önemli hedefi ise Semerkant'ın kapıları olmuştur. Onlar, kapıları ele geçirip şehre girmek için ağır saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Kuşatma savaşlarında sonucu etkileyen önemli bir diğer husus hem müdafa eden hem de muhasara edenin büyük önem vermesi gereken iş meselesidir. Bu çalışmanın temel amacı zikredilen dönemde Semerkant muhasaralarının nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğinin ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda Semerkant muhasaraları kronolojik olarak araştırılmış ve kuşatmaların daha çok Timurlu hanedanı içerisindeki iktidar mücadelelerinden kaynaklandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Askerî Tarih, Muhasara Silahları ve Teknoloji, Orta Çağ, Semerkant, Timurlu Ordusu.

The Sieges of Samarkand During The Timurid Period

Abstract

Amir Timur came to power in 1370 in the lands of the Chagatai Khanate and sat on the throne in Samarkand, the center of the Mawarâünnehir. The strategic location and political meaning of Samarkand caused the city to be besieged many times in the historical process. Samarkand, which has been fortified since ancient times, was among the fortified cities of the Timurid period (1370-1507). However, with a trained army, heavy weapons suitable for siege and a planned siege organization, the sieges against Samarkand succeeded. The sieges of Samarkand during the Timurid period contain important information about the defense and attack organization, weapon technology, tactics and strategic steps of the opponents. In the defense of Samarkand, apart from the armies, it was seen that the civilian population and the leading people in the city also undertook important tasks. In the defense of the city, bows and arrows were used effectively. The besiegers, on the other hand, attacked the city with heavy weapons such as catapults and tried to reach the walls of the city by using ladders. Another important target of the besiegers was the gates of Samarkand. They made heavy attacks to seize the

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, e-posta: emin.kocak0@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7536-7956.

gates and enter the city. An important issue affecting the outcome in siege wars was the issue of subsistence (nutrition), which both the defending and attacking armies had to pay great attention to. The main purpose of this study was to reveal how and in what way the sieges of Samarkand took place in the mentioned period. In this direction, the sieges of Samarkand were investigated chronologically and it was seen that the sieges were mostly caused by the power struggles within the Timurid dynasty

Keywords: Middle Ages, Military History, Samarkand, Siege Weapons and Technology, Timurid Army.

Extended Abstract

The city of Samarkand has always been an important center since its establishment. Amir Timur came to power in 1370 in the lands of the Chagatai Khanate and sat on the throne in Samarkand, the center of the Mawarâünnehir. Amir Timur (1370-1405) besieged his rival Amir Husain at Balkh Castle in 1370, defeated him and established his state. Therefore, the Timurid State emerged after a successful siege. The strategic location and political meaning of Samarkand caused the city to be besieged many times in the historical process. Samarkand, which has been fortified since ancient times, was among the fortified cities of the time during the Timurid period (1370-1507). The high walls in the city, a solid inner castle and the moat around the city were prominent defensive positions. Especially during the Timurid period, the military architectural structures in Samarkand developed. The sheltered inner fortress inside the city also served as an ammunition store. Samarkand was also fortified after Amir Timur. However, with a trained army, heavy weapons suitable for siege and a planned siege organization, the sieges against Samarkand succeeded. After Amir Timur, during the reign of Mirza Shahrukh (1405-1447), the city was ruled by the ruler's son, Mirza Ulugh Beg. After the death of Mirza Shahrukh, the sieges against Samarkand increased. During the reign of Sultan Abû Sa'id (1451-1469, the fiercest attack on Samarkand was the siege of Abu'l-Qasim Babur Mirza, the grandson of Mirza Shahrukh, in 1454. Abu'l-Qasim Babur Mirza's attack gave very detailed information about the siege of Samarkand during the Timurid period, concerning the offensive and defensive organizations of the opponents. The sieges of Samarkand during the Timurid period contain important information about the defense and attack organization, weapon technology, tactics and strategic steps of the opponents. The main purpose of this study was to reveal how and in what way the sieges of Samarkand took place in the mentioned period. In this direction, the sieges of Samarkand were investigated chronologically and it was seen that the sieges were mostly caused by the power struggles within the Timurid dynasty. However, the tribe lords who rebelled during the time of Amir Timur also besieged Samarkand. The only successful attack from rival states was the siege of Muhammad Shaybani Khan. In the defense of Samarkand, apart from the armies, it was seen that the civilian population and the leading people in the city also undertook important tasks. This was an important strategic step that started from time of Amir Timur and continued until the end of the Timurids. The people of Samarkand were so important that at times they even fought those who rebelled against the ruler. People were not only defending Samarkand against the opponent, but also protecting their homes, families and lives. In the defense of the city, bows and arrows were used effectively. The besiegers, on the other hand, attacked the city with

heavy weapons such as catapults and tried to reach the walls of the city by using ladders. In some times, night raids and infiltration operations in Samarkand brought successful results and the city was captured. Zahiruddin Muhammad Babur's attack on Samarkand, which was dominated by the Uzbeks, in 1501 was an example of this situation. Another important target of the besiegers was the gates of Samarkand. They made heavy attacks to seize the gates and enter the city. During the Timurid period, there were six gates in the city, and it was very important to protect these gates during a siege and to prevent the enemy from capturing them. An important issue affecting the outcome in siege wars was the issue of subsistence (nutrition), which both the defending and attacking armies had to pay great attention to. Urban sieges were a form of warfare that lasted much longer than pitched battles. Soldiers who cannot get the nutrition they need cannot be expected to fight decisively. The research was prepared on the basis of the main sources of the Timurid period, and in this context, main sources such as Ghiyat el-din Ali Yazdi, Nizamuddin Sami, Sharaf el-Din Ali Yazdi, Taj el-Salmani, Hafiz-i Abru, Muin el-Din Natanzi, el-Hüseyni, Mîrhând, Khwandamir, Devletsah Samarkandi were used. In addition, secondary sources providing information about the Timurids were also used apart from the main sources.

Giriş

Türkistan'da kendi adıyla anılan devletini 1370 yılında kuran Emîr Timur (1370-1405), başkent olarak tarihi bir Türk şehri olan Semerkant'ı seçmiştir. Pâyitaht olması nedeniyle şehir Timurlu kaynaklarında, dârüs-saltana, dârül-mülk ve tahtgâh-ı selâtîn ünvanlarıyla anılmıştır (Hâfız-ı Ebrû, II, 1395 h.ş., s. 579, 599, 870-871; Natanzî, 1335 h.ş., s. 286; Gıyâseddin Yezdî, 1379 h.ş., s. 20). Semerkant'ın sahip olduğu stratejik konumu ve politik önemi, Timurlular (1370-1507) döneminde pek çok kez kuşatılmasına sebep olmuştur. Emîr Timur'un oğlu Mirza Şahruh (1405-1447) döneminde başkent Horasan'ın merkezi Herât¹ olsa da (Aka, 1994, s. 33, 40; Mîr Caferî, 1375 h.ş., s. 101) Maverâünnehir'in merkezi olan Semerkant, Timurluların sonuna kadar önemini korumaya devam etmiştir. Şehre karşı yapılan saldırılar, çoğunlukla Timurluların kendi içlerindeki iktidar mücadelelerinden kaynaklanmıştır. Bundan dolayı da şehir bazen kuşatma ile bazen de sulh yoluyla pek çok kez el değiştirmiştir. Çalışmanın temel amacı, Timurlular döneminde yaşanan Semerkant kuşatmalarının nasıl gerçekleştiği, tarafların kuşatma ve savunma organizasyonları, kuşatma taktikleri ve muhasara sırasında kullanılan silah bilgilerinin açıklanmasıdır. Konunun anlaşılmasına katkı sağlamak düşüncesiyle Semerkant'ın, Timurlulardan önce ve sonraki müstahkem yapıları genel bir şekilde ifade edilecek akabinde muhasara savaşları incelenecektir. Timurlu tarihine dair kaynakların büyük bir kısmı Farsça olduğu için dönemin Farsça ana kaynakları başta olmak üzere çeşitli dillerde yazılan eserler kullanıldı. Bu bağlamda Gıyâseddin Ali-i Yezdî, Nizâmeddin-i Şâmî, Şerefeddin Ali-i Yezdî, Tacü's-Selmânî, Muineddin-i Natanzî, Hâfız-ı Ebrû, Abdürrezzak-ı Semerkandî, Devletşâh Semerkandî, Mîrhând ve Hândmîr'in eserlerinden sıklıkla istifade edildi. Ayrıca ana kaynakların dışında Timurlular hakkında bilgi veren araştırma ve inceleme eserlerden de faydalanıldı.

Kadim İpek Yolu'nun güzergâhları arasında yer alan ve 2500 yıllık tarihe sahip bir Türk şehri olan Semerkant, günümüzde Özbekistan'da yer almaktadır. Zerefşân Nehri'nin güney tarafı ilk yerleşimin olduğu kısımdır. Şehrin günümüze kadar uzanan kalıntılara ise Efrâsiyâb adı verilmektedir. Efrâsiyâb, surlar içerisinde müstahkem hale getirilmiş kale şeklinde bir yapı (Çoruhlu, 2009, s. 484) olup Büyük İskender zamanında şehrin etrafı surlar ile çevriliydi (Aydınlı, 2009, s. 482). Semerkant, MÖ 535 yılında Pers hükümdarı Cyrus tarafından kurulmuş, Büyük İskender döneminde "Maracanda", Çin kaynaklarında "Sa-mo-kian", "K'ang" ve "Si-wan-kin" şeklinde ifade edilmiştir (Bunbury, 1987, s. 135; Aydınlı, 2011, s. 88-97; Çeşmeli, 2002, s. 58-59; Mau-Tsai, 2019, s. 82; Çin kaynaklarında Türkler, 2012, s. 51).

İslâm fetihlerinden sonra şehir zamanla müstahkem bir yapıya dönüşmüştür. X. yüzyılda Semerkant'ın dış suru 12 fersah² uzunluğunda olup 12 kapısı vardı. Kapılar arası mesafe ise 1 fersahtı. Surların üzerinde kuşatmalara karşı savunma amaçlı burçlar ve kuleler mevcuttu. Şehrin içindeki kalenin önünde ve arkasında birer demir kapı bulunmaktaydı (İbn Fakîh, 2013, s. 240-241). Yakûbî (2002, s. 39), Semerkant'ın büyük bir şehir olduğunu ifade

¹ Timurlular döneminde Herat hakkında detaylı bilgi için bkz. (Allen, 1983; Şahin, 2013; Kalkan, 2016).

² Fersah eski bir uzaklık ölçü birimidir. Geniş bilgi için bkz. (Hinz, 1990, s. 76).

ederek şehrin etrafındaki duvarın yıkıldığını ancak halife Hârûn er-Reşîd'in (786-809) tekrardan inşa ettirdiğini kaydetmiştir. X. yüzyıl İslâm coğrafyacısı İbn Havkal (2014, s. 424-426), Semerkant'ın etrafını çevreleyen 4 kapılı bir sur olduğunu aktararak iç kısımda yer alan kaleden bahsetmiştir. Kale, şehrin yüksek bir yerinde konumlanmıştı hatta kaleye çıkan bir kimse şehrin bütün güzelliklerini görebilirdi. İbn Hurdâzbih (2008, s. 36) ve Farsça yazılan coğrafya kitabı olan anonim *Hudûdü'l-âlem*'de (1970, s. 113) Semerkant'ın iç kalesi zikredilmiştir. Verilen bilgiler doğrultusunda Semerkant'ın eski çağlardan itibaren mühim bir yerleşim yeri olduğu ve bundan dolayı şehirde savunma amaçlı muhtelif yapıların inşa edildiği görülür. Özellikle Semerkant'ın surları ve surlar üzerindeki savunma kuleleri kayda değerdir. İç kalenin önüne ve arkasına demirden kapıların yerleştirilmesi ise önemlidir çünkü ahşap kapılar demir kapılara nazaran dayanıksız olup bir kuşatma esnasında kolaylıkla yakılabilir yahut parçalanabilir.

Semerkant, XIII. yüzyılda Moğol hâkimiyetine girmeden önce yüksek surları, tahkim edilmiş iç kalesi ve şehrin çevresindeki hendeği ile sağlam bir yapıdaydı (Cüveynî, 2013, s. 144). 1220 yılında Moğollar tarafından ele geçirilen şehirde tahribatlar yaşanmış ve şehir merkezi günümüzdeki yerine taşınmak suretiyle yeniden inşa edilmiştir (Gökçe ve Tombuloğlu, 2018, s. 136). Nitekim Moğolların şehri yerle bir ederek yaktığı (el-Cûzcânî, 2016, s. 58), kale duvarlarının ve surların yıkıldığı görülmektedir (Cüveynî, 2013, s. 146). Cengiz Han ile görüşmeye giden dönemin canlı şahidi keşiş Ch'ang Ch'un (2020, s. 180-181), 1221 yılında Semerkant'ta bir müddet kalmış, şehirde nüfusun azaldığını ve kıtlık yaşandığını ifade etmiştir. Dönemin bir diğer şahidi XIV. asır seyyahlarından İbn Battûta (2004, s. 527), Maverâünnehir'e giderek Semerkant'ı 1332/1333 yılında bizzat görmüştür. O, şehrin harap halde olduğunu, sur ve kapılarının olmadığını ifade eder. Dolayısıyla ilk dönem Moğol fetihleri sonrasında Semerkant'ın eski müstahkem yapısını kaybettiği, şehirdeki kapıların ve surların yıkılması neticesinde kuşatmalara karşı korunaksız bir yapıda olduğu söylenebilir.

Timurlular Zamanında Semerkant'ın Müstahkem Yapılarına Genel Bir Bakış

Emîr Timur, 1370 yılında Semerkant'ta tahta çıktığında şehirde büyük çaplı imar faaliyetlerine³ başlayarak kale gibi müstahkem mevkiiler yaptırmış (Şâmî, 1363 h.ş., s. 61; Şerefeddin Yezdî, 1336 h.ş., s. 162) ayrıca şehrin surlarını yeniden inşa ettirip (Natanzî, 1335 h.ş., s. 288) derin bir hendek kazdırmıştır (Tombuloğlu, 2021, s. 1036). Bahsi geçen zamanda şehre dair en ayrıntılı bilgiyi Semerkant'ta hükümdar ile 1404 yılında görüşen Kastilya elçisi Clavijo verir. Ona göre şehrin etrafı kerpiç duvarlar ve derin hendeklerle çevrilidir. Surların dışında kalan mahallelerde nüfus yoğunluğu şehrin içinden daha fazladır (Özdemir, 2022, s. 176). Semerkant'ın içinde etrafı su dolu ve derin hendeklerle çevrili bir kale vardır. Hendeğin içi su ile doldurulduğu için kale ulaşılamaz durumdadır ve oldukça korunaklıdır. Emîr

³ Emîr Timur dönemi yapıları hakkında geniş bilgi için bkz. (Yakubovskiy, 2018, s. 17-57). Timurlular döneminde Semerkant hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. (*Timur'un vaha kenti*, 2005).

Timur'un hazinesi de buradadır. Kalede, şehre göç ettirilen⁴ bine yakın silah ustası vardır ve bunlar zırh, miğfer, yay ve ok yaparak hükümdara sunar (Özdemir, 2022, s. 179).

İç kale, şehrin batı tarafında yer almaktadır ve duvarlarının uzunluğu ortalama 3 km'dir. Semerkant surlarının uzunluğu ise 13.9 km'dir (Çeşmeli, 2002, s. 68). Kuzeydoğuda Ahenin Kapısı, kuzeyde Şehzade Kapısı, doğu tarafında Firuze Kapısı, batı da Buhara, güneyde ise Suzangaran ve Gazuristan Kapıları olmak üzere şehirde toplamda 6 adet kapı vardır (Babür, 2000, s. 70; Çeşmeli, 2002, s. 68). XV. yüzyılda surlar sağlam olup kale korunaklı bir haldeydi (Babür, 2000, s. 69). Dolayısıyla her hükümdar gibi Emîr Timur da pâyitahtını dışarıdan gelen saldırılara yahut iç isyanlara karşı ele geçirilmesi güç müstahkem bir yapıya dönüştürmüştür. Bu doğrultuda şehrin surlarının yeniden yapılması ve hendek kazılması önemli bir adımdır çünkü bir kuşatma sırasında rakibin, eğer içeriden destek almıyorsa şehri ele geçirmek için ilk olarak hendeği aşması elzemdir. Surların gedik açılmayacak kadar güçlü bir yapıda olması ise şehir savunmasını kolaylaştıran bir diğer etkidir. Semerkant'ın içerisindeki kalenin ise korunaklı bir yapıda olması kayda değerdir çünkü söz konusu kale hem hazinenin muhafaza edildiği bir yerdir hem de askerî teçhizatın üretildiği cebehânedir.

Timurlular Döneminde Semerkant Kuşatmaları

Emîr Timur döneminde Semerkant'a karşı yapılan ilk ve son kuşatma 1375 yılında isyan eden Adilşah Behram Calayır ve Kıpçaklardan Sar Buğa'nın Semerkant kuşatmasıdır. Emîr Timur kuşatmadan önce Harezmi üzerine yürümüş ve başkente kendi adamı Ak Buğa'yı bırakmıştır. İsyancılar şehri kuşatmış ancak şehirdeki halk, her taraftan ok ve navek⁵ atarak kuşatanların şehre yaklaşmasına mâni olmuştur. Bu esnada Ak Buğa, Emîr Timur'a durumu bildiren bir mektup göndermiş ve hükümdar da bunun üzerine oğlu Mirza Cihangir'i⁶ önden göndererek (Haidar Duglath, 1972, s. 44-45) süratle Semerkant'a yönelmiştir. Timurlu ordusunun yetişmesi üzerine isyancılar kuşatmayı bırakarak kaçmıştır. İsyanın bedeli ağır olmuş ve Calayırlı boyu dağıtılarak diğer emîrlerin (bey) hizmetine verilmiştir (Şâmî, 1363 h.ş., s. 71; Şerefeddin Yezdî, 1336 h.ş., s. 196). İsyancıların, Semerkant kuşatması hakkında iki husus dikkat çekicidir. Birincisi başkentin savunulmasına, askerlerin yanında şehir halkının da katılmasıdır ki, bu husus erken dönem Timurlu tarihinde kuşatma savaşlarında sivillerin önemini ortaya koyar. İkinci mesele ise kuşatanlara karşı pâyitahtı savunanların, ok ve yay kullanarak savaşmasıdır. Yoğun ok atışları sayesinde, kuşatanlar zor duruma düşerek daha yavaş hareket etmiş ve bu durum da Timurlu ordusunun şehrin yardımına yetişmesine imkân sağlamıştır.

Emîr Timur'un, Çin seferine çıktığı sırada 18 Şubat 1405 yılında vefat etmesinin ardından ordunun bir kısmıyla Taşkent'te bulunan torunu Mirza Halil Sultan, Semerkant kale kumandanı Emîr Argunşah ile anlaşarak 29 Mart 1405 yılında şehri ele geçirip ahaliden bi'at

⁴ Timur'un göç politikası için bkz. (Yüksel, 2017, s. 283-302; Şahin, 2022, s. 193-215)

⁵ Nişancılar tarafından kullanılan bir ok çeşididir. Timurlularda navek oklarının savaşlarda kullanımı hakkında detaylı bilgi için bkz. (Koçak, 2024, s. 79, 85, 90, vd.).

⁶ Fuşencî (2021, s. 64) Mirza Cihangir'in ordusunun isyancılara saldırarak onları mağlup ettiğini ifade eder.

almıştır (el-Hüseynî, 2011, s. 48-49, 52; Tacü's-Selmânî, 1999, s. 26-27, 34). Mirza Halil Sultan'a isyan eden ve 1406 yılında Semerkant önlerine gelen Emîr Hudaydad, şehrin surlarının yüksek ve müstahkem yapısından dolayı kuşatmaya yeltenmeyerek dış şehri yağmaladı (Tacü's-Selmânî, 1999, s. 83-84). Mirza Halil Sultan'ın, 1409 yılında Emîr Hudaydad'a esir düşmesinin ardından Mirza Şahruh aynı tarihte Mâverâünnehir'e yönelerek Semerkant'ı ele geçirdi ve Semerkant merkezli Mâverâünnehir'e, oğlu Mirza Uluğ Bey'i vali olarak atadı (Aka, 1994, s. 81-88; Macit, 2021, s. 54).

1410 yılında Mirza Şahruh'a isyan eden Emîr Timur dönemi komutanlarından Emîr Şeyh Nureddin, Semerkant yakınlarında Emîr Şah Melik komutasındaki Timurlu ordusunu yenerek şehre yürüdü. O, adamlarından Muhammed el-Pukra'yı sözlerini şehirdekilere iletme için Semerkant kapılarına gönderdi ancak şehirdekiler onu dinlemeyerek çarh okları⁷ ile karşılık verdi. Bunun üzerine Emîr Şeyh Nureddin, ilk önce Şehzade Kapısına sonra Ahenin Kapısına gitmiş ancak şehrin ileri gelenleri Mirza Şahruh'a bağlı olduklarını ifade ederek onu içeri almadı (Hâfız-ı Ebrû, III, 1395 h.ş., s. 365; Abdürrezzak-ı Semerkandî, II/1, 1383 h.ş., s. 125; Aka, 1994, s. 90). Semerkant'ın ileri gelenlerinin Emîr Şeyh Nureddin'e karşı sergilediği tavır olası bir kuşatmada şehri savunacaklarını göstermektedir. Emîr Timur döneminde rastlanan sivillerin şehir savunmasına katılması hususunun, Mirza Şahruh döneminde de devam ettiği ortadadır.

Mirza Şahruh'un 1447 yılında vefatından sonra Semerkant'a karşı yapılan saldırılarda artış söz konusudur. Mesela 1448 yılında Özbekler, Mirza Uluğ Bey'in Horasan'da olmasını fırsat bilerek Semerkant kapılarına kadar gelmiş şehrin çevresini ve Semerkant'ın dışındaki Mirza Uluğ Bey'in özel bahçelerini yağmalamıştır. Özbek akınına haber alan Mirza Uluğ Bey, Horasan'dan ayrılarak Semerkant'a yönelmiş lakin onlar geri çekilmiştir (Abdürrezzak-ı Semerkandî, II/2, 1383 h.ş., s. 661-663). Daha sonra gelecekteki Timurlu hükümdarı Sultan Ebu Said Mirza (1451-1469), 1449 senesinde Argun⁸ boyunun yardımıyla Semerkant'ı kuşatmıştır. Ancak o, Mirza Uluğ Bey'in şehrin yardımına gelmesiyle kuşatmayı bırakarak bozkıra çekilmiştir (Abdürrezzak-ı Semerkandî, II/2, 1383 h.ş., s. 683; Mîrhând, X, 1385 h.ş., s. 5498-5499; Barthold, 2015, s. 161-162).

Mirza Uluğ Bey'in, oğlu Mirza Abdüllatif ile giriştiği iktidar mücadelesini kaybederek 1449 yılında öldürülmesi üzerine Semerkant, Mirza Abdüllatif'in hâkimiyeti altına girdi. Ancak onun da 1450 yılında bir suikasta uğrayarak vefat etmesi üzerine Semerkant'a, Mirza Şahruh'un torunlarından Sultan Abdullah Mirza hâkim oldu (Aka, 2014, s. 112, 116, 119; Barthold, 2015, s. 164, 166-167.) Sultan Abdullah Mirza ile Özbeklerden Ebu'l-Hayr Han'ın desteğini alan Sultan Ebu Said Mirza'nın, 1451 yılında Semerkant yakınlarındaki Şiraz köyünde karşı karşıya gelmesi neticesinde Sultan Abdullah Mirza öldürüldü. Ardından Mirza Sultan Ebu Said, Semerkant kapılarına gelip, kendisini tanıtmak suretiyle içeri alındı.

⁷ Çarh, arbalet veya tatar yayı olarak ifade edilen, atış ve tahribatı yüksek ve genellikle kale kuşatmalarında kullanılan bir yay türüdür (Uyar, 2020, s. 156).

⁸ Argun boyu ve önemi hakkında bkz. (Akbiyık, 2011, s. 7-26).

(Abdürrezzak-ı Semerkandî, II/1, 1383 h.ş., s. 707-711; Devletşâh Semerkandî, 1977, s. 548; Alan, 1996, s. 38-42).

Sultan Ebu Said Mirza'nın Semerkant hâkimiyeti zamanında şehre yapılan en büyük saldırı Timurlu hanedan üyesi Mirza Ebu'l-Kasım Babür'ün, 1454 senesindeki Semerkant muhasarasıdır. Sultan Ebu Said Mirza, Semerkant'ı ele geçirmeye gelen rakibine karşı etkili savunma önlemleri alarak şehir halkını organize etmiştir. Bu önlemler arasında sivil direniş harekâtı önemli unsurlardan birisidir. Hükümdar, şehrin ileri gelenleri ve halkla anlaşarak Semerkant'ı en az altı ay veya bir yıl boyunca savunma kararı aldı. Burada, şehrin müdafaası için gerekli olan silah ve erzâğın temin edilmesi de mühimdir. Sultan Ebu Said Mirza, Semerkant'a yaklaşık beş altı fersah (25-30 km) mesafedeki köylerden halkı şehre çağırarak, daha uzakta olanların ise dağlara çekilmesini istemiştir. Şehirdeki kalenin her burcuna bir Türk ve iki Tacik yerleştirilmiştir. Bu askerlerin yanında su, kaynar yağ ve kütük gibi rakibe karşı kullanılmak üzere savunma malzemeleri hazırlatmıştır. Ayrıca, her burcun ortasında, ok atmak için sağlam sandıklar inşa edilmiştir. Bu sandıklar, ihtiyaç halinde yukarı ve aşağı hareket ettirilecek şekilde tasarlanmıştır. Rakip oklarına karşı önlem olarak burçların çevresine keçeler asılmış ve her burca bir daruga⁹ atanarak işlerin takibi sağlanmıştır. Akşamdan sabaha kadar burçlarda ateş yakılması da savunmanın sürdürülebilirliği ve olası bir sızma harekâtını önleme açısından önemli bir detaydır (Abdürrezzak-ı Semerkandî, II/2, 1383 h.ş., s. 742-743; Mîrhând, X, 1385 h.ş., s. 5538-5539; Rumlu, 2006, s. 327; Alan, 1996, s. 47-48). Sultan Ebu Said Mirza'nın bu detaylı savunma hazırlıkları, onun Semerkant'ın müdafaasına verdiği önemi ve liderlik vasfını ortaya koymaktadır. Şehirde alınan önlemler, kuşatmanın olumsuz etkilerini en aza indirme ve uzun süreli bir kuşatmaya karşı koyma amacı taşımaktadır. Halkın da savunmaya dahil edilmesi kuşatma savaşlarında sivillerin öneminin devam ettiğini gösterir.

Sultan Ebu Said Mirza'nın Semerkant'ı müdafa etmek için aldığı önlemler, geç dönem Timurlu askerî tarihindeki savunma stratejileri açısından kayda değerdir. Şehrin önde gelenleriyle ittifak yapması, askerî açıdan yetersiz durumda olduğu bir süreçte şehirdeki nüfuzlu kimselerin önemini ortaya koyar. Bu iş birliği, müdafaanın etkinliğini artırmak adına mühim bir adımdır. Semerkant'a yakın civardaki sivil halkın şehre çağırılması, şehrin nüfusunu artırarak kuşatma sırasında eldeki kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılması amacı taşımaktadır. Daha uzakta yaşayan halkın dağlara çıkması emri ise düşmanın çevre halk üzerinden sağlayacağı iâşe kaynaklarını kısıtlamak açısından akıllıca bir taktiktir. Şehrin savunmak için ok ve yay kullanımı ön planda tutulmuş; ayrıca, kaynar yağ ve kütük gibi malzemeler rakibe karşı kullanılmak üzere hazır edilmiştir. Burçların ortasına askerin isabetli ok atmasını sağlamak ve korunma amacıyla inşa edilen hareketli sandıklar ise dönemin önemli müdafa silahlarıdır.

⁹ Darugalar, Timurlularda önemli askerî ve idarî yetkilere sahip memurlardır. (Manz, 1985, 59-69; Koçak, 2024, s. 149-151).

Savaşın başlamasıyla birlikte Mirza Ebu'l-Kasım Babür'ün Semerkant'a karşı ilk hücumu, şehrin kapılarına olmuştur. Ancak bu saldırı, Sultan Ebu Said Mirza'nın ordusu tarafından şehirden çıkmak suretiyle bertaraf edilmiştir. Semerkant kapılarına giden yolların dar, çamurlu ve kaygan olması, saldıran kuvvetlerin ilerlemesini zorlaştırmıştır. Bu doğal engeller, savunma tarafının avantajını artırmış ve düşmanın etkili bir saldırı gerçekleştirmesini önlemiştir. Kuşatan ordunun gerçekleştirdiği hücumlar sırasında önemli komutanlar, savunmacılar tarafından esir alınmıştır ki bu durum Semerkant'ı savunanların moralini artırmıştır (Abdürrezzak-ı Semerkandî, II/2, 1383 h.ş., s. 742-743; Mîrhând, X, 1385 h.ş., s. 5539-5540; Rumlu, 2006, s. 328; Hândmîr, 1380 h.ş., s. 53; Alan, 1996, s. 47-48). Sonraki gün, Mirza Ebu'l-Kasım Babür, daha fazla askerle Semerkant'a yeniden saldırı düzenlemiş ancak Semerkant'ı savunalar tekrar şehirden çıkarak saldırıya karşılık vererek rakip hücumu bertaraf etmiştir. Şehri savunanların başarısı, Mirza Ebu'l-Kasım Babür'ü önlem almaya itmiş ve o stratejisini değiştirerek ordusunun önüne hendek kazmak zorunda kalmıştır (Abdürrezzak-ı Semerkandî, II/2, 1383 h.ş., s. 744-745; Rumlu, 2006, s. 328). Mirza Ebu'l-Kasım Babür'ün askerleri, Semerkant'a karşı çok kez saldırıda bulunsalar da zikredilen hücumlar şehirden dışarıya çıkan askerler tarafından durdurulmuştur.

Bu esnada kuşatanların nakkab¹⁰ kullanarak Semerkant'lıların savunma önlemlerini zayıflatma girişiminde bulundukları da açıktır. Örneğin Semerkant'ın Ahenin Kapısı'na karşı yapılan hücumun akabinde Mirza Ebu'l-Kasım Babür'ün ordusunda yer alan Emîr Hasan tarafından nakkab personeline Tuman Ağa¹¹ hankâhının içinden tünel kazılması emredilmiş fakat şehirdekiler söz konusu tünel kazma girişimine engel olmuştur (Abdürrezzak-ı Semerkandî, II/2, 1383 h.ş., s. 747-749; Rumlu, 2006, s. 328-329). Mirza Babür, Semerkant muhasarasında ayrıca mancınık, merdiven, karabuğra¹² ve arrâde¹³ gibi muhasara silahları da kullanmasına karşın kuşatmadan bir sonuç alamamıştır (Abdürrezzak-ı Semerkandî, II/2, 1383 h.ş., s. 751-752; Rumlu, 2006, s. 330). Şehre yapılan saldırılardan netice alınamaması, Mirza'yı barış görüşmelerinde bulunmaya yöneltmiştir. Dolayısıyla kırk gün devam eden Semerkant muhasarası, tarafların barış görüşmesi sonucunda 1454 yılında Kasım ayında kaldırılmıştır.

Mirza Babür'ün Semerkant kuşatması bazı temel önlemler açısından yetersiz kalmış görünmektedir. Semerkant'ın tamamının kuşatılmaması ve giriş-çıkışların kontrol altına alınamaması büyük bir hatadır. Çünkü bundan dolayı Semerkant'ı savunanlar, hem surlar üzerinde etkili bir şekilde savaşmış hem de gerektiğinde dışarı çıkarak rakibe karşı koymuş ardından şehre geri dönmüştür. Ayrıca soğuk hava nedeniyle kuşatan ordunun askerlerinin, ordugâhtaki hayvanların zarar görmesi (Devletşâh Semerkandî, 1977, s. 501; Hândmîr, 1380 h.ş., s. 53-54.) ve iâşe problemi yaşanması (Abdürrezzak-ı Semerkandî, II/2, 1383 h.ş., s. 759-

¹⁰ Şehir ve kale duvarlarını delerek yahut patlatarak aşmaya çalışan muhasara personelidir.

¹¹ Emîr Timur zamanında önde gelen hanedan kadını olan Tuman Ağa, hükümdarın nikâhlı eşleri arasındadır (Koçak, 2020, s. 29).

¹² Karabuğra muhasaralarda istifade edilen bir çeşit mancınıktır (Göksu, 2019, s. 284).

¹³ Arrâde, ateş topu atmaya yarayan küçük boyutlu bir mancınık çeşidi olup mancınık ile ağır taşlar, arrâde ile hafif taşlar atılmıştır (Tez, 2010, s. 160, 176).

761; Rumlu, 2006, s. 329; Mîrhând, X, 1385 h.ş., s. 5540) söz konusu kuşatmanın başarısız olmasındaki temel nedenler arasındadır.

Sultan Ebu Said Mirza, 1469 yılında vefat etmeden önce Semerkant'ı oğlu Sultan Ahmet Mirza'ya verdi. Sultan Ahmet Mirza, Semerkant'ta yirmi beş sene refah bir şekilde hüküm sürdü. Ardından onun 1494 yılında vefat etmesiyle kardeşi Sultan Mahmut Mirza şehre hâkim oldu. Sultan Mahmut Mirza'nın da aynı yıl ölmesiyle şehir, on sekiz yaşındaki oğlu Mirza Baysungur'un eline geçmiştir (Mîrhând, XI, 1385 h.ş., s. 5791; Babür, 2000, s. 35-36, 78). 1495 senesinde Semerkant'ta Mirza Baysungur'a isyan eden Derviş Muhammed Tarhan liderliğindeki Tarhanlar,¹⁴ Sultan Ali Mirza'yı Semerkant'a getirerek tahta çıkarmak istemiş ve Mirza Baysungur'u esir almıştır. Ancak Mirza Baysungur, esaretten kurtularak şehirdeki önde gelen kimselerin ve halkın desteğiyle isyanı bastırmış ve Semerkant'a tekrardan hâkim olmuştur. Fakat Sultan Ali Mirza ile olan iktidar mücadelesi devam etmiştir (Hândmîr, 1380 h.ş., s. 223-225; Babür, 2000, s. 55-57).

Mirzalar arasındaki hâkimiyet mücadelesinden yararlanmak isteyen Emîr Timur'un torunu Hindistan fatihi Zahirüddin Muhammed Babür, 1496 yılında Semerkant üzerine yürümüş lakin kışın gelmesiyle kuşatma kaldırılmış ve ertesi yıl muhasara tekrar başlamıştır. Muhasara süresince Babür'ün ordusunun sayısının sürekli artması, şehre karşı yapılan saldırılardan sonuç alınmasını sağladı. Özellikle kuşatan ordu, şehrin kapılarına sert hücumlar gerçekleştirdi. Ayrıca Semerkant halkı uzun süren muhasarada pek çok kayıp verdi ve direnecek güçleri kalmadı. İfade edilen nedenlerden ötürü yedi ay süren kuşatma sonucunda 1497 yılında şehir, Babür tarafından ele geçirildi (Hândmîr, 1380 h.ş., s. 231-234; Babür, 2000, s. 57-58, 66-68, 78). Babür, Semerkant'ta yüz gün kalmış ancak hem iâşe probleminin olması hem de isyan eden Uzun Hasan ve Emîr Ahmet Tenbel'in Endican'ı kuşatması üzerine 1498 yılında Semerkant'tan ayrıldı (Hândmîr, 1380 h.ş., s. 259-261; Babür, 2000, s. 81-82).

Semerkant daha sonra Sultan Mahmud Mirza'nın Özbek soylu eşi Zühre Begim'den doğan Sultan Ali Mirza'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Timurlu mirzaları arasındaki iktidar mücadeleleri devam ederken Özbeklerden Muhammed Şeybanî Han'ın, Buhara'yı ele geçirip 1500 yılında Semerkant üzerine yürüdüğü haberi geldi. Zühre Begim, Muhammed Şeybanî Han'a haber göndererek eğer kendisi ile evlenirse Semerkant'ı teslim edeceğini söylemiş, şehir önlerine gelen Muhammed Şeybanî Han, Semerkant'ı birkaç gün muhasara altına almıştır. Sultan Ali Mirza, annesinin ısrarı sonucu Özbek hükümdarıyla görüşerek şehri teslim etmiş ancak birkaç gün sonra kendisi (Sultan Ali Mirza) ve akrabaları Özbekler tarafından öldürülmüştür (Babür, 2000, s. 41, 120-121; Mîrhând, XI, 1385 h.ş., s. 5866-5867). Semerkant bir süre yağmalanmış ve Özbeklerden korkan pek çok kimse şehirden kaçmış, kaçanların bir

¹⁴ Hunlardan itibaren Türklerde ve Moğollarda yüksek rütbeli devlet adamlarına verilen bir ünvandır. Zikredilen ünvana sahip olan devlet adamları vergilerden muaftır ve işledikleri dokuza kadar suçtan ceza almazlar. Söz konusu görevliler, hükümdarın büyük ölçüde güvenini kazanmış kimselerdir (Vladimirtsov, 1995, s. 175; Donuk, 1988, 40-41). Timurlularda Tarhanlar önemli bir askerî elitti. Detaylı bilgi için bkz. (Şahin, 2015; Koçak, 2024, s. 45-46, 67-68).

kısmı ise Babür'ün yanına sığınmıştır (Roux, 2018, s. 172-173). Böylece Timurluların ilk başkenti ve ata mirası olan Semerkant, Özbeklerin eline geçmiştir.

Muhammed Şeybanî Han'ın, Semerkant'ta Can Vefa Mirza liderliğinde 500 ile 600 asker bırakması ve şehri yeni aldığından dolayı halk tarafından kabul görmemesini fırsat bilen Babür, komutanlarıyla istişare ederek bir baskınla şehri ele geçirmek için tekrar harekete geçti. Semerkant'a gelen Babür, gece yarısında ordusundan yetmiş ile seksen kişilik bir birliği surlara merdiven dayamak suretiyle gizlice şehre göndermiş ve söz konusu askerler Firuze Kapısını ele geçirmiştir. Kapının kilidi balta ile kırılarak açılmış, dışarıda bekleyen Babür ve askerleri içeri alınmıştır. Babür, 1501 yılında şehre girdikten sonra Semerkant halkı da galeyana gelerek, şehirde konuşlanan Özbek askerlerini sokaklarda taş ve sopalar ile öldürmüş, Can Vefa Mirza ise canını zor kurtararak Muhammed Şeybanî Han'ın yanına kaçmıştır. Babür, şehri geri aldıktan sonra şu sözleri söylemiştir: *"Yüz kırk yıla yakın Semerkant pâyitahtı bizim ailenindi. Yabancı ve düşman Özbek gelip onu ele geçirdi. Elden çıkan mülkü Tanrı tekrar verdi"* (Babür, 2000, s. 125-128). Babür'ün Semerkant saldırısı, hız ve gizlilikle gerçekleşen başarılı bir sızma harekattır. Harekatın gece başlaması ve sürpriz bir baskınla şehre girilmesi başarının temel nedenidir. Ayrıca şehir halkının da Emîr Timur'un soyundan olan Babür'e meylederek Semerkant'taki Özbek askerlerini öldürmesi mühimdir.

Hayatın her döneminde olduğu gibi o zamanda da mutlu günler çok sürmemiş ve kısa bir süre sonra Muhammed Şeybanî Han'ın Semerkant üzerine yürüdüğü haberi gelince Babür ve ordusu şehirden çıkarak Semerkant yakınlarındaki Ser-i Pûl mevkinde Özbek ordusuyla karşılaşmıştır. Savaşın sonucunda Timurlu ordusu, ağır kayıplar vererek Semerkant'a sığındı, Muhammed Şeybanî Han ise şehri kuşattı (Dale, 2018, s. 44-45). Babür'ün şehre girdikten sonra yaptığı ilk iş savunma hazırlıklarına başlayarak iç kaleyi ve surları tahkim etmek oldu. Akabinde adamları ile istişare ederek şehri savunmaya karar verildi ve askerler şehrin kapı ve surlarına yerleştirildi. Özbek ordusu ise Semerkant'ın kapılarına hücum etmiş, saldırıyı karşılamak için şehirden asker çıkarılmıştır. Babür ve yanındaki askerleri, navek okları ile rakip hücumunu savuşturmaya çalışmış ve yoğun ok atışları sayesinde kuşatanların ilerleyişi durdurulmuştur. Muhasara sürerken Babür ve adamları her gece surlar üzerinde askeri kontrol ederek tetikte olmuştur. Daha sonra Muhammed Şeybanî Han'ın ordusu ikinci kez Ahenin ve Şehzade Kapısı arasına hücumla geçmiş, savunanlar ise ok atarak rakip saldırısını bertaraf etmeye çalışmıştır. Bu sırada Özbek ordusunun saldırıları şiddetlenmiş ve merdiven kullanarak surlara tırmanmaya başlamıştır. Söz konusu hücumlar, şehri savunanlar tarafından savuşturulmuştur (Babür, 2000, s. 136-139).

Kuşatma süresi arttıkça Semerkant'ı savunanlar ciddi zorluklar ile karşılaştı. Şehirde yiyecek problemi baş göstermiş, ihtiyaç sahipleri köpek ve eşek eti yemeye başlamış, atların ise yemleri bitmiştir. İaşe problemi arttıkça şehri savunan askerler de birer ikişer kaçmaya başladı. Dört ay süren kuşatma süresince Özbek ordusu kalıcı başarılar elde edemedi ancak Semerkant'a giriş çıkışları sıkı bir şekilde kontrol altına aldı. Ayrıca rakibe karşı geceleri davul çaldırıp nara atmak suretiyle psikolojik baskı uyguladı. Gerek şehirdeki kıtlığın ciddi boyutları ulaşması gerekse şehri savunanlara, diğer Timurlu mirzalarından yardım gelmemesi

üzerine Babür, Muhammed Şeybanî Han'ın anlaşma teklifini kabul ederek 1501 yılında Semerkant'ı yanındaki az sayıda adamı ile bir gece yarısı terk etti (Babür, 2000, s. 140-142). Özbek ordusunun şehri dört bir yandan kuşatması, muhasaranın başarıya ulaşmasını sağlayan temel etkenlerden birisidir. Ayrıca onlar, her gece davul çalıp nara atarak Semerkant'ı savunanları psikolojik olarak yıpratıp morallerine darbe vurmuştur. Ancak Babür'ü asıl zorlayan ve anlaşma yaparak şehri terk etmesine sebep olan şey kıtlık ve beklediği destek kuvvetlerinin gelmemesidir. Semerkant'ta yaşanan iâşe probleminin sadece askerleri değil halkı da etkilediği açıktır. Zikredilen durum da Babür'ün şehri terk etmesine sebep olan unsurlar arasındadır. Sonuç olarak Emîr Timur'un mirası olan Semerkant korunamamış ve ikinci kez kaybedilmiştir. Babür, 1511 yılında Safevî hükümdarı Şah İsmail'in desteği ile Semerkant'ı tekrar ele geçirmiştir (İskender Bey Türkmen, 2019, s. 45) ancak bu hususun detayları makalenin sınırlarını aştığı için zikredilmeyecektir.

Sonuç

Timurlular zamanında politik ve stratejik öneme haiz olan Semerkant'a karşı yapılan muhasara savaşlarının çoğunluğu hanedan üyeleri arasındaki hâkimiyet mücadelesinden kaynaklanmıştır. Özellikle güçlü bir hükümdarın ölümünden sonra yaşanan iktidar mücadeleleri Semerkant'ın bazen muhasara ile bazen de sulh yoluyla el değiştirmesine sebep olmuştur. Bunun dışında Emîr Timur döneminde isyan eden Calayırlı Adilşah Behram ve Kıpçaklardan Sar Buğa'nın Semerkant kuşatması örneği uygun zamanı bekleyen boy beylerinin de şehre karşı saldırıya geçtiğini gösterir. Rakip devletlerden gelen tek başarılı saldırı ise Muhammed Şeybanî Han'ın kuşatmasıdır. Muhasara savaşlarında rakiplerin kullandıkları silahlar, savaşın sonucuna etki eden mühim parametreler arasındadır. Semerkant'ı müdafaa edenler daha çok ok ve yay kullanarak rakibi surlara yahut şehir kapılarına yaklaştırmamaya çalışmıştır. Ayrıca bu dönemde kullanılan hareketli sandıklar, askerî mühendislik açısından büyük öneme haizdir. Muhasara edenlere ise en çok avantaj sağlayan silahlar arasında surlara çıkmak için kullandıkları merdiven, mancınık, arrâde ve karabuğra gibi ağır kuşatma silahlarıdır. Zikredilen kuşatma silahlarının kullanılıp başarılı sonuç alınmadığı muhasaralar da vardı ki, Mirza Ebu'l-Kasım Babür'ün Semerkant kuşatması söz konusu hususa örnektir.

Kuşatma savaşlarında sonucu etkileyen bir diğer husus hem müdafaa eden hem de muhasara edenin büyük önem vermesi gereken iâşe meselesidir. Şehir kuşatmaları meydan savaşlarına nazaran çok daha uzun süren bir savaş şeklidir. İhtiyaç duydukları besini elde edemeyen askerlerin kararlı bir şekilde mücadele etmesi beklenilemez. Nitekim Semerkant kuşatması sırasında Mirza Ebu'l-Kasım Babür'ün ordusunda iâşe sıkıntısının çıkması yahut Hindistan fatihi Babür'ün, iâşe sorunundan dolayı Semerkant'ı anlaşılarak Muhammed Şeybanî Han'a teslim etmesi bu duruma birer misaldir. Muhasara savaşlarında bir diğer mühim etken, saldırı ve savunma planlarıdır. Bahsi geçen dönemde kuşatanlar daha çok şehrin kapılarına saldırmış ve merdiven kullanarak surlara çıkmayı hedeflemişlerdir. Ayrıca surların altından tünel kazılarak gedik açmak da başvurulan yöntemler arasındaydı. Savunulanlar ise bazen şehirden çıkarak bazen de şehirden çıkmaya gerek kalmadan ok atmak

suretiyle rakip hücumunu savuşturdu. Dolayısıyla müdafa eden taraf, şehir surlarının düşmemesi ve kapıların ele geçirilmemesi için büyük çaba gösterdi. Mirza Ebu'l-Kasım Babür'ün Semerkant kuşatmasında, şehirdekilerin akşamdan sabaha kadar surlarda ateş yakması yahut Babür'ün surları teftiş etmesi zikredilen meseleye dair örneklerdendir.

Kuşatma savaşlarında bir diğer parametre moral ve motivasyondur. Muhammed Şeybanî Han'ın, Semerkant kuşatmasında ordusunda askerlerin akşamları nara atması ve davul çalması, şehri müdafa edenlerin psikolojisini bozmaya yönelik akıllıca bir adımdır. Timurlular döneminde Semerkant müdafaasında sivil halkın ve önde gelen şahsiyetlerin savunmaya dahil edilmesi stratejik bir düşüncedir. Böylece insanlar sadece rakibe karşı şehri savunmuyor sahip oldukları evleri, aileleri, malları ve hayatlarını da koruyorlardı. Sonuç olarak Semerkant, Timurlular döneminde surları, şehri çevreleyen hendeği ve iç kalesi ile zamanının ele geçirilmesi güç müstahkem şehirleri arasındaydı. Bahsi geçen dönemde yaşanan Semerkant kuşatmaları, tarafların kuşatma ve savunma organizasyonları, stratejik düşünceler ve silah teknolojisi hususunda mühim bilgiler vermektedir.

Kaynakça

- Aka, İ. (1994). *Mirza Şahruh ve zamanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aka, İ. (2014). *Timur ve devleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akbıyık, H. A. (2011). Argun: Bir Türkmen boyu. *Tarih Dergisi*, XXXVII, 7-26.
- Alan, H. (1996). *Sultân Ebû Said Devri Timurlu tarihi (1451-1469)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Allen, T. (1983). *Timurid Herat*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Anonim. (1970). *Hudūd al-‘Ālam: The Regions of The World*. Çev. V. Minorsky. Londra.
- Aydınlı, O. (2009). “Semerkant” *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* XXXVI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 481-484.
- Aydınlı, O. (2011). *Semerkant tarihi (fethinden Sâmâniler’in yıkılışına kadar 93-389/711-999)*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Barthold, V. V. (2015). *Uluğ Beg ve zamanı*. Çev. İsmail Aka. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bunbury, E. (1987). *A history of ancient geography*. London: Cambridge University.
- Ca’feri, b. M. el-Hüseynî. (2011). *Târîh-i Kebîr (Tevârih-i Enbiyâ ve Mülûk)*. Çev. İsmail Aka. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ch’ang Ch’un. (2020). *Cengiz Han’ın ölümsüzlük arayışı Taoist simyacı bir keşişin Türkistan seyahatnamesi (1221-1224)*. Çev. Gülşah Hasgüçmen. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Cüveynî, A. A. M. (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çeşmeli, İ. (2002). Semerkand şehrinin antik dönemden 19. yüzyıla kadar olan fiziksel gelişimi”. *İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Yıllığı*, XV, 57-90.
- Çin kaynaklarında Türkler: Han hanedanı tarihinde batı bölgeleri. (2012). Çev. Ayşe Onat. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2009). “Semerkant (Mimari)” *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* XXXVI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 484-486.
- Dale, S. F. (2018). *Babur Timurid Prince and Mughal Emperor, 1483-1530*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Donuk, A. (1988). *Eski Türk devletlerinde idarî ve askerî unvan ve terimler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- el-Fuşencî. (2021). *Emîr Timur (İbretü’n-Nâzırîn)*. Çev.-Yay. Ahmet Özturhan. İstanbul: Efe Akademi Yayınevi.
- Gıyâseddin Ali-i Yezdî. (1379 h.ş.). *Saâdetnâme ya Ruznâme-i Gazavât-ı Hindustan*. Yay. İrec Afşar. Tahran: Miras-ı Mektub.
- Gökçe, M ve Tombuloğlu, T. (2018). 10. ve 15. yüzyıl seyyahlarının izlenimlerinde Semerkand. *History Studies*, X(X), 131-144.
- Göksu, E. (2019). *Türk kültüründe silah*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hâfız-ı Ebrû. (1395 h.ş.). *Zübdetü’t- Tevârih-i Baysungurî*. C. II-III. Yay. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî. Tahran: İntişarat-ı Esatir.

- Hândmîr. (1380 h.ş.). *Habibü's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*. C.IV. Yay. Muhammed Debir Siyâkî. Tahran: İntişarat-ı Hayyam.
- Hasan-ı Rumlu. (2006). *Ahsenü't-Tevârih*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hinz, W. (1990). *İslâm'da ölçü sistemleri*. Çev. Acar Sevim. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed Tancî. (2004). *İbn Battûta seyahatnamesi*. C.I. Çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İbn Fakîh. (2013). *Kitâbü'l-Büldân, Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler*. Çev. Yusuf Ziya Yörükkan. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 191-243.
- İbn Havkal. (2014). *Sûrat el-Arz (Yerin Haritası)*. Çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İbn Hurdâzbih. (2008). *Yollar ve ülkeler kitabı*. Çev. Murat Ağarı. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- İskender Bey Münşî-yi Türkmen. (2019). *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*. C.I. Çev. A. Genceli. Haz. İ. Aka. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalkan, T. (2016). *Herât ve çevresinin tarihi coğrafyası (Mirza Şâhruh dönemi)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Koçak, M. E. (2020). *Siyasi ve sosyal hayatta etkin bir güç: Timurlu hanedan kadınları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçak, M. E. (2024). *Timurlularda ordu ve askerî organizasyon (1370-1447)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Macit, E. (2021). *Timurlular*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Manz, B. F. (1985). The office of Darugha under Tamerlane. *Journal of Turkish Studies*, IX, 59-69.
- Mau-Tsai, L. (2019). *Çin kaynaklarına göre Doğu Türkleri*. Çev. Ersel Kayaoğlu- Deniz Banoğlu. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî. (2016). *Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*. Çev. Mustafa Uyar. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Mîr Caferî, H. (1375 h.ş.). *Târîh-i Timuriyyân ve Türkmânân*. İsfahan: İntişarat-ı Dânişgâh-ı İsfahan.
- Mîrhând. (1385 h.ş.). *Ravzâtü's-Safa fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hülefâ*. C. X-XI. Yay. Cemşîd Keyânfer. Tahran: İntişarat-ı Esatir.
- Mirza Muhammed Haidar Duglath. (1972). *Tarikh-i-Rashidi*. Çev. Denison Ross. London: Curzon Press.
- Muineddin-i Natanzî. (1335 h.ş.). *Müntehabü't-Tevârih-i Muinî*. Yay. Jean Aubin. Tahran: Kitabfuruş-ı Hayyam.
- Nizâmeddin-i Şâmî. (1363 h.ş.). *Zafernâme*. Yay. Penahî Simnânî. Tahran: İntişarat-ı Bamdad.
- Özdemir, E. (2022). *Ruy Gonzalez Clavijo'nun seyahatnamesi ve kritiği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Roux, J.-P. (2018). *Babur*. Çev. Lale Özcan. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Semer kand 1400-1500 Timur'un vaha kenti: bir imparatorluğun ve rönesansın kalbi*. (2005). Der. V. Fourniau. Çev. A. Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Semer kandî, D. (1977). *Devletşâh Tezkiresi (Tezkire-i Devletşâh)*. C. IV. Çev. Necati Lugal. İstanbul: Kervan Yayıncılık.
- Semer kandî, A. (1383 h.ş.). *Matla'-ı Sadeyn ve Mecma'-ı Bahreyn*. C. II/1-II/2. Yay. Abdülhüseyn-i Nevâî. Tahran: Pejûhişgâh-ı Ulum-i İnsanî ve Muta'alat-ı Ferhengi.

- Şahin, M. (2013). *Orta Çağda Herât bölgesi (Gaznelilerin kuruluşundan Timurluların yıkılışına kadar 961-1507)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tokat.
- Şahin, M. (2015). Timurlu sarayında nüfuzlu bir Emîr Hasan Sûfî Tarhan. *Münir Atalar Armağanı Ortaçağ Tarihi Yazıları* (303-314) içinde P. Ülgen-A. Demir-M. Serdar (Ed.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şahin, M. (2022). Sedidiler Mar'aşiler ve Kara Tatarlar örneğinde Emîr Timur'un göç ve iskân politikasının değerlendirilmesi. S. Nurdan- M. Özler (Haz.) XVIII. *Türk Tarih Kongresi bildiriler kitabı* içinde (C. V, 193-215).
- Şerefeddin Ali-i Yezdî. (1336 h.ş.). *Zafernâme*. C.I. Yay. Muhammed Abbasî. Tahran: Çap-ı Rengin.
- Tacü's-Selmânî. (1999). *Tarihnâme*. Çev. İsmail Aka. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tez, Z. (2010). *Patlayıcı, silah ve savaş tekniğinin kültürel tarihi*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Tombuloğlu, T. (2021). Timurlularda şehircilik ve sosyal hayat: Semerkand ve Herat örneği. F. Korkmaz (Ed.) IX. *Milletlerarası Türkoloji Kongresi bildiriler kitabı* içinde (C. IX, 1031-1045).
- Uyar, M. (2020). *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin askerî teşkilatı (Ortaçağ Moğol ordularında gelenek ve dönüşüm)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Vladimirtsov, B. Y. (1995). *Moğolların içtimâî teşkilâtı (Moğol Göçebe Feodalizmi)*. Çev. Abdülkadir İnan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yakûbî. (2002). *Kitâbü'l-Büldân*. Çev. Murat Ağarı. İstanbul: Ayışığı Yayınları.
- Yakubovskiy, A. (2018). *Timur ve Timurîler devrinde Semerkand*. Çev. S. Rasol. Haz. İ. Kemaloğlu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Yüksel, M. Ş. (2017). Ortaçağlarda beyin göçü ve etkileri: Timurlular örneği. *OTAM*, XLI, 283-302.
- Z. M. Babür. (2000). *Baburnâme, (Babur'un hatıratı)*. C.I. Çev. Reşit Rahmeti Arat. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.